

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОРФОЛОГІЇ

Ольга Гушпіт

DOI 10.31558/1815-3070.2019.38.2

УДК 81'373.611:81'367.624:811.161.2

ДЕНУМЕРАТИВНІ ПРИСЛІВНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Проаналізовано семантико-дериваційну здатність українських числівників на позначення першого десятка утворювати адвербативні зони в аспекті словотвірної гніздології.

Аналізуючи лексичні значення похідних, враховано специфіку входження семантики багатозначних вершин та моносемантичних твірних слів у значеннєву структуру дериватів. З'ясовано закономірності породження семантики похідних прислівників шляхом встановлення восьми словотвірних значень дериватів, описано засоби їх реалізації та вираження, а також виокремлено типи деривації.

Ключові слова: словотвірне гніздо, дивергентне словотвірне гніздо, словотвірне значення, лексична деривація, синтаксична деривація, синтагматична деривація, конфіксація, суфіксація, префіксація, зрощення.

Сучасна дериватологія передбачає розв'язання одного з найвагоміших завдань лінгвістики – типологізування словотвірної системи української мови на рівні різних одиниць: словотвірних ланцюжків, словотвірних парадигм та словотвірних гнізд.

Найбільш оптимальною одиницею класифікації мовного матеріалу є словотвірне гніздо, що акумулює та впорядковує максимальну кількість спільнокоренових слів на базі семантико-структурних мотиваційних відношень при синтагматико-парадигматичних зв'язках.

За принципом гніздування в сучасному мовознавстві здійснено вивчення семантико-структурних особливостей дериватів, утворених від різних класів слів. В україністиці цей принцип був започаткований І. Коваликом. Г. Василевич описувала СГ, вершинами яких є дієслова зі значенням мислення. М. Голянич досліджувала СГ з вершинами на позначення мовлення (коренями *говор-, каз-, мов-*). Н. Дзеньдзюра вивчала СГ параметричних прикметників. О. Степаненко описувала структурно-семантичну організацію СГ із вершинами, що номінують соматичні об'єкти – *голова, рука, нога*. М. Лесюк досліджував словотвірні гнізда з вершинами-дієсловами зі значенням руху в українській мові. Н. Тишківська вивчала дієслова, прикметники та іменники з доміантним значенням почуттів.

Словотвірні гнізда розглянуто також крізь призму контрастивної дериватології. Л. Рибачківська досліджувала СГ, вершинами яких є омоніми на позначення антропонімів, ергонімів, ідеонімів в українській та англійській мовах. Н. Ярошенко описувала СГ із вершинами-дієсловами російської, української та польської мов (*сажать, садити, sadzić*) у порівнянні з англійською (дієслова *to set, to plant*, а також іменники *a seat, a garden*).

У дериватології польської мови чимало праць присвячено діахронічному вивченню СГ. Так, Х. Вашковський розглядав на матеріалі польської анімалістичної лексики словотвірні гнізда крізь призму історико-мовних досліджень. Також історичний аспект словотвірних гнізд на базі польської мови вивчала Х. Клещова.

У російському мовознавстві О. Янковський досліджував основи СГ *-ход-, -ид-, -шед-*, застосовуючи синхронно-діахронний підхід у поєднанні з етимологічним та іншим.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю більш повного опису словотвірної системи української мови, беручи до уваги семантико-дериваційну спроможність числівників. Оскільки числівники як база словотворення, а саме – як база творення прислівників в українській дериватології ще не була предметом спеціального лінгвістичного вивчення.

Мета роботи – встановити й описати здатність твірних нумеративів першого десятка породжувати безпосередньо та опосередковано адвербативи, а також з'ясувати закономірності формування семантики відчислівникових прислівників. Поставлена мета передбачає реалізацію конкретних **завдань**: 1) укласти десять словотвірних гнізд із числівниковими вершинами на позначення першого десятка; 2) встановити словопороджувальні можливості вершин СГ щодо формування адвербативних зон у межах СГ, врахувавши аспекти моно- та полісемантичності вершин; 3) з'ясувати структуру словотвірних значень дериватів і засоби їх реалізації та вираження, типи деривації.

Для досягнення поставленої мети та завдань застосовано такі **методи**, як описовий, структурний (методика компонентного аналізу) та прийом кількісних підрахунків.

Об'єктом дослідження є спеціально укладені десять словотвірних гнізд із вершинами-нумеративами від *одного* до *десяти* на базі одинадцяти томного тлумачного Словника української мови.

Предметом дослідження є семантико-дериваційні особливості похідних прислівників української мови.

У межах десяти словотвірних гнізд налічено 107 похідних прислівників, з яких 26 дериватів безпосередньо мотивовані вершинами гнізд, а 81 дериват опосередковано. За семантикою вони належать до групи означальних адвербативів (підгрупи прислівників способу або образу дії та кількісно-означальних).

Деривати мотивовані усіма вершинними конститuentами на позначення першого десятка, однак твірні неоднаковою мірою реалізують свій семантико-словотвірний потенціал: у СГ *одін* (18 адвербативів), у СГ *два* (23 адвербативи), у СГ *три* (25 адвербативів), у СГ *чотири* (7 адвербативів), у СГ *п'ять* (6 адвербативів), у СГ

шість (6 адвербативів), у СГ *сім* (6 адвербативів), у СГ *вісім* (4 адвербативи), у СГ *дев'ять* (6 адвербативів), у СГ *десять* (6 адвербативів).

Вагоме значення при формуванні лексичних значень похідних відводиться особливостям семантичного входження твірних слів у семантичну структуру дериватів. Значення твірних задають чітко визначений вектор творення похідної семантики, оскільки «...значення похідного слова можна пояснити через значення твірного, тобто розкрити зміст похідного слова можна, якщо включити у формулу його тлумачення твірне» (Ситникова 7).

Інваріантні значення вершин усіх десяти СГ, що номінують кількісні значення у квантитативній функції, семантично мотивують похідні прислівники на різних ступенях словотворення через наскрізні варіації в структурі словотвірних ланцюжків. Так, значення вершин «кількість із визначеного числа одиниць» у словотвірних гніздах *шість*, *сім*, *вісім*, *дев'ять*, *десять* формують основу всіх ЛЗ похідних від вказаних вершин гнізд, а також є семантичною базою прислівників I ступеня в СГ *одін*, *два*, *три*, *чотири*, *п'ять*. Це зумовлено тим, що числівникове значення саме в квантитативній функції максимально точно відбиває позначуване ним поняття, а тому характеризується високим комунікативним потенціалом, а відтак є основою значеннєвої структури похідних у межах гнізд.

Однак, нерозв'язаною є проблема семантичної вивідності дериватів від багатозначних вершин гнізд, адже не завжди при словотворенні враховуються дериваційні можливості варіантних значень твірних слів.

Якщо ж твірне слово має декілька семем, то нівелювання дериваційних можливостей ЛСВ багатозначних вершин призведе до не зовсім точної та незрозумілої семантичної вивідності при очевидній формальній похідності деривата, тому Л. Щигло зараховує ЛСВ до чинників впливу на дериваційні можливості слів, підкреслюючи, що «кожен лексико-семантичний варіант може стати твірною основою» (Щигло 119).

О. Івасюк пропонує простежувати входження ЛСВ багатозначних вершин СГ у семантичну структуру дериватів і при цьому розглядати СГ із полісемантичною вершиною як дивергентне словотвірне гніздо, під яким розуміє «словотвірне гніздо лексеми, яке складається із СГ семем». Воно може включати в себе конвергентну частину (Івасюк «Дивергентные тенденции»), «яку будуть складати деривати із однаковою формальною структурою, але мотивовані різними ЛСВ полісеманта, свого роду типові СГ лексеми» (Івасюк «Дивергентное словообразовательное гнездо» 24).

Як показує зібраний нами матеріал, вершини дивергентних СГ здатні задавати новий вектор розгортання власної семантики шляхом реалізації ЛСВ у семантичній структурі похідних I ступеня словотворення, а відтак нові значення можуть опосередковано варіюватися в семантиці похідних наступних ступенів. Інакше кажучи, таке семантичне розгортання вершин-полісемантів є вагомих на I ступені гнізд, адже на інших ступенях похідні слова мотивовані твірними попередніх ступенів, які увібрали в семантичну структуру або якийсь ЛСВ багатозначної вершини, або її інваріантне значення.

Серед вершин аналізованих словотвірних гнізд є полісемантичні твірні (*одін*, *два*, *три*, *чотири*, *п'ять*), з яких тільки полісемант *одін*, що налічує десять ЛСВ, характеризується наявністю двох дериваційно спроможних семем, які через опосередковані семантичні відношення реалізуються в значеннєвій структурі деяких денумеративних прислівників. Якщо в ході дослідження інших частиномовних зон СГ будуть виявлені ЛСВ, які не мотивують похідні одиниці, то, як твердить О. Івасюк, можна говорити про тенденцію розпаду лексичних значень багатозначних слів на омоніми (Івасюк «Дивергентное словообразовательное гнездо» 23).

Варіантні значення твірного *одін* не мотивують безпосередньо семантичні значення деяких похідних прислівників. ЛСВ спершу входять у значеннєву структуру дериватів I ступеня, а відтак ці похідні стають твірними для адвербативів, що утворилися на наступних ступенях словотворення. Так, дериват I ступеня *однакий* мотивований ЛСВ₄ твірного, а саме значенням «той самий», що лягло в основу семантичної структури уже похідних прислівників інших ступенів: *однако* (II ст), *однаково* (III ст.), *однаковісінько* (IV ст.). Дериват I ступеня *одинокий* семантично виводиться від ЛСВ₂ твірного *одін* – «самотній», що й стало основою ЛЗ похідного прислівника *одиноко* (II ст.).

Як бачимо, вивчення семантичного розтікання полісемантичних вершин у структурі значень дериватів, що входять у межі прислівникових зон, є одним із визначальних чинників формування глибини дивергентних словотвірних гнізд, бо чим більше семем полісеманта реалізують власний дериваційний потенціал, тим вища ймовірність формування похідних, а отже, дериваційна спроможність багатозначних вершин є ширшою в порівнянні з однозначними. Так, на думку О. Івасюк, «полісемант уже самим фактом наявності не одного значення передбачає більш високу дериваційну активність: у багатозначного слова можлива більша кількість дериватів, оскільки кожен із епідигматів може реалізувати свій власний словотвірний потенціал» (Івасюк «Дивергентное словообразовательное гнездо» 23). Відтак можливе більше розгортання глибини словотвірних гнізд.

У структурі СГ із вершинами *чотири*, *п'ять*, *шість*, *сім*, *вісім*, *дев'ять*, *десять* глибина адвербативних зон сягає II ступеня; твірними для таких прислівників є числівники (на I ступені – власне-кількісні, на II ступені – порядкові та збірні).

Схеми утворення денумеративних прислівників у СГ *одін*, *два*, *три* є дещо відмінними через вищий семантико-дериваційний потенціал. Так, у СГ *три* максимальна глибина адвербативної зони сягає III ступеня: деривати I ступеня є похідними від власне-кількісного числівника (*втрійох*, *утрійох*, *трійчі*) та від поєднань власне-кількісного числівника з іменником (*триконь*) та власне-кількісного числівника з прийменниками й прислівниками у формах вищого ступеня порівняння (*втридорога*, *утридорога*, *втридешева*, *утридешева*); похідні II ступеня мотивовані порядковими числівниками (*втрєте*, *по-трєте*, *утрєте*), збірними нумеративами (*втрєс*, *натрєс*,

утроре), прикметниками (*трикратно, триразово*), кількісно-означальним прислівником (*втричі, утричі*), прислівником способу дії (*втриконт, утриконт*); деривати III ступеня є похідними від іменників із кількісною семантикою (*втрийку, утрийку*) та прикметників (*тройко, потрійно, троекратно*).

Максимальна глибина прислівникової зони в СГ одін сягає IV ступеня: похідні I ступеня утворені поєднанням числівника з іменником (*одноруч*); на інших ступенях прислівники мотивовані прикметниками (на II ступені – *однако, одиноко, однобічно, однобоко, одноголосно, однодушно, однозвучно, одноосібно, одноособово, односкладово, односторонньо, однотонно, одночасно*; на III ступені – *однаково, однодумно*; на IV ступені – *однаковісінько*).

Найбільш максимальною з-поміж усіх СГ є глибина адвербативної зони в структурі СГ *два*, що сягає V ступеня: на I ступені прислівники утворилися від власне-кількісних числівників (*двічі, вдвох, удвох*); на II ступені адвербативи мотивовані збірними нумеративами (*вдвоє, надвоє, удвоє*), кількісно-означальним прислівником (*вдвічі, удвічі*) та прикметниками (*двоголосно, двозначно, двократно, дворазово*); на III ступені твірними для прислівників є кількісні іменники (*вдвійку, вдвійзі, вдвійці, удвійку, удвійзі, удвійці*), прикметники (*двоєко, двоїсто, двоєдушно, дволично*); на IV ступені прислівники відсутні; на V ступені прислівник мотивований дієприкметником, який за своїми дериваційними властивостями співвідносний з прикметниками (*роздвоєно*) (Грещук 27).

Закономірності формування семантики денумеративних прислівників передбачають з'ясування типів деривації та встановлення в їхніх межах словотвірних значень похідних.

Денумеративним прислівникам властиві всі типи деривації: лексична деривація (мутаційний та модифікаційний різновиди), синтаксична (транспозиційна) та синтагматична деривація. При мутаційному типі деривації похідне слово є виразником нового лексичного значення. При модифікаційному типі дериват набуває додаткового відтінку значення, стилістично забарвленого, але семантика твірного при цьому зберігається. При транспозиційному типі похідне слово є відмінним від твірного на базі частиномовної належності, однак семантично твірне та похідне є рівноцінними (Dokulil 196–200). При синтагматичній деривації похідне слово об'єднує семантику всіх компонентів синтагми за участі сполучувальних афіксів у лексичне значення одного слова; це значення властиве всім складним за структурою лексемам та може бути природним або ускладненим значенням словотворчого афікса («Русская грамматика» 408). Так, ми встановили, що на лексичному типі базовано 70 адвербативів (68 мутантів, 2 модифікати), на транспозиції – 31 адвербатив, на синтагматичному – 6 адвербативів.

Услід за В. Грещуком вважаємо, що «словотвірне значення – це усталена й типізована в мовній свідомості на базі узагальнення регулярно повторюваних відношень між однорідними похідними словами та їх твірними семантична категоріальна величина, складно структурована відповідно до внутрішніх різновидів деривації, із закріпленою за нею мовною практикою словотвірними формами, яка служить засобом субкатегоризації або перекаатегоризації частиномовного значення» (Грещук 36).

Нами встановлено 8 загальних словотвірних значень денумеративних прислівників у межах вище вказаних типів деривації.

Серед дериватів мутаційного типу встановлено 5 видів СЗ похідних прислівників: 1) СЗ «адвербіалізація сукупної кількості»: *двічі* (II ст.), *удвічі* (II ст.), *втричі* (II ст.), *утричі* (II ст.), *вдвоє* (II ст.), *удвоє* (II ст.), *надвоє* (II ст.), *втрое* (II ст.), *натрое* (II ст.), *утрое* (II ст.), *вчетверо* (II ст.), *учетверо* (II ст.), *вп'ятеро* (II ст.), *уп'ятеро* (II ст.), *вишестеро* (II ст.), *ушестеро* (II ст.), *всеміро* (II ст.), *усеміро* (II ст.), *восьмеро* (II ст.), *увосьмеро* (II ст.), *вдів'ятеро* (II ст.), *удів'ятеро* (II ст.), *вдес'ятеро* (II ст.), *удес'ятеро* (II ст.); 2) СЗ «адвербіалізація власне кількісного значення»: *двічі* (I ст.), *тричі* (I ст.), *вдвох* (I ст.), *удвох* (I ст.), *втриох* (I ст.), *утриох* (I ст.), *вчотир'ох* (I ст.), *учотир'ох* (I ст.), *вп'ятьох* (I ст.), *уп'ятьох* (I ст.), *виштьох* (I ст.), *уштьох* (I ст.), *всім'ох* (I ст.), *усім'ох* (I ст.), *ввісьм'ох* (I ст.), *увісьм'ох* (I ст.), *вдев'ятьох* (I ст.), *удев'ятьох* (I ст.), *вдес'ятьох* (I ст.), *удес'ятьох* (I ст.); 3) СЗ «повна адвербіалізація порядкової кількості»: *втретє* (II ст.), *утретє* (II ст.), *вчетверте* (II ст.), *учетверте* (II ст.), *вп'яте* (II ст.), *уп'яте* (II ст.), *вишесте* (II ст.), *ушесте* (II ст.), *всьоме* (II ст.), *усьоме* (II ст.), *вдев'яте* (II ст.), *удев'яте* (II ст.), *вдес'яте* (II ст.), *удес'яте* (II ст.); 4) СЗ «неповна адвербіалізація порядкової кількості»: *по-третє* (II ст.), *по-четверте* (II ст.); 5) СЗ «адвербіалізація іменникового кількісного значення»: *вдвійку* (III ст.), *вдвійці* (III ст.), *вдвійку* (III ст.), *удвійці* (III ст.), *втрийку* (III ст.), *утрийку* (III ст.).

З-поміж похідних прислівників модифікаційного типу виокремлено деривати зі СЗ «спосіб реалізації дії, що названо твірним словом мотивувального прислівника»: *втриконт* (II ст.), *утриконт* (II ст.).

Серед синтагматичних дериватів встановлено похідні зі СЗ «адвербіалізація ознаки»: *однако* (II ст.), *одиноко* (II ст.), *однобічно* (II ст.), *однобоко* (II ст.), *одноголосно* (II ст.), *однодумно* (II ст.), *однозвучно* (II ст.), *одноосібно* (II ст.), *одноособово* (II ст.), *одноразово* (II ст.), *односкладово* (II ст.), *односторонньо* (II ст.), *однотонно* (II ст.), *одночасно* (II ст.), *однаково* (II ст.), *однодушно* (II ст.), *однаковісінько* (IV ст.), *двоголосно* (II ст.), *двозначно* (II ст.), *двократно* (II ст.), *дворазово* (II ст.), *двоєко* (III ст.), *двоїсто* (III ст.), *двоєдушно* (III ст.), *дволично* (III ст.), *роздвоєно* (від дієприкметника *роздвоєний*) (V ст.), *трикратно* (II ст.), *триразово* (II ст.), *тройко* (II ст.), *потрійно* (II ст.), *троекратно* (II ст.).

На базі синтагматичної деривації есплікується найбільш абстрактне природне синтагматичне СЗ (єднальне): *одноруч* (I ст.), *триконт* (I ст.), *втридорога* (I ст.), *утридорога* (I ст.), *втридешева*, *утридешева* (I ст.).

Таблиця 1
Структура СЗ денумеративних прислівників української мови

Словотвірні значення	Різновиди деривації			Приклади	Кількість похідних	
	Лексична деривація		Синтаксична деривація			
	Мутація	Модифікація	Транспозиція			
адвербіалізація сукупної кількості	+			<i>вп'ятеро</i>	24	
адвербіалізація власне кількісного значення	+			<i>втричі</i>	20	
повна адвербіалізація порядкової кількості	+			<i>ушістье</i>	14	
неповна адвербіалізація порядкової кількості	+			<i>по-четверте</i>	2	
адвербіалізація іменникового кількісного значення	+			<i>втрийку</i>	8	
спосіб реалізації дії, що названо твірним словом мотивувального прислівника		+		<i>утрикось</i>	2	
адвербіалізація ознаки			+	<i>дворазово</i>	31	
синтагматичне значення				+	<i>одноруч</i>	6

Виявлення типології словотвірних значень прислівників задає не тільки вектор встановлення словотвірних значень дериватів, а й напрям з'ясування «засобів їх реалізації й вираження» (Грещук 55). Так, словотвірні значення денумеративних прислівників представлені різними засобами реалізації, серед яких домінуючими є конфіксація (42 деривати), суфіксація (33 деривати) та префіксація (26 дериватів), малопродуктивним є зрощення (6 дериватів).

Засобом реалізації СЗ «адвербіалізація сукупної кількості» є префіксація та суфіксація. Продуктивним є префікс *в-/у-*: *вдвічі* (II ст.), *удвічі* (II ст.), *втричі* (II ст.), *утричі* (II ст.), *вдвоє* (II ст.), *удвоє* (II ст.), *втроє* (II ст.), *утроє* (II ст.), *вчотверо* (II ст.), *учотверо* (II ст.), *вп'ятеро* (II ст.), *уп'ятеро* (II ст.), *вишестеро* (II ст.), *ушестеро* (II ст.), *всімєро* (II ст.), *усємєро* (II ст.), *ввосьмеро* (II ст.), *увосьмеро* (II ст.), *вдєв'ятеро* (II ст.), *удєв'ятеро* (II ст.), *вдєсятєро* (II ст.), *удєсятєро* (II ст.); префікс *на-*: *надвоє* (II ст.), *натроє* (II ст.). Суфіксація представлена морфемами *-ічі*, *-ичі*: *двічі* (I ст.), *тричі* (I ст.).

Словотвірне значення «адвербіалізація власне кількісного значення» експлікується на базі конфіксації (конфікс *в-/у-...-ох*): *вдвох* (I ст.), *удвох* (I ст.), *втрох* (I ст.), *утрох* (I ст.), *вчотирьох* (I ст.), *учотирьох* (I ст.), *вп'ятьох* (I ст.), *уп'ятьох* (I ст.), *вшістьох* (I ст.), *ушістьох* (I ст.), *всімьох* (I ст.), *усімьох* (I ст.), *ввісьмьох* (I ст.), *увісьмьох* (I ст.), *вдєв'ятьох* (I ст.), *удєв'ятьох* (I ст.), *вдєсятьох* (I ст.), *удєсятьох* (I ст.).

Конфіксація (морфема *в-/у-...-є/-е*) слугувала основою вираження такого СЗ, як «повна адвербіалізація порядкової кількості»: *втрєте* (II ст.), *утрєте* (II ст.), *вчетвєрте* (II ст.), *учетвєрте* (II ст.), *вп'яте* (II ст.), *уп'яте* (II ст.), *вшіостє* (II ст.), *ушіостє* (II ст.), *всьомє* (II ст.), *усьомє* (II ст.), *вдєв'яте* (II ст.), *удєв'яте* (II ст.), *вдєсятє* (II ст.), *удєсятє* (II ст.).

Словотвірне значення «неповна адвербіалізація порядкової кількості» реалізується на базі конфіксації (конфікс *по-...-є/-е*): *по-трєте* (II ст.), *по-четвєрте* (II ст.).

Засобом реалізації СЗ «адвербіалізація іменникового кількісного значення» є конфіксація (конфікс *в-/у-...-у/-і*): *вдвійку* (III ст.), *удвійзі* (III ст.), *вдвійці* (III ст.), *удвійку* (III ст.), *удвійзі* (III ст.), *удвійці* (III ст.), *втрийку* (III ст.), *утрийку* (III ст.).

Префіксація є засобом реалізації СЗ «спосіб реалізації дії, що названо твірним словом мотивувального прислівника» (префікс *в-/у-*): *втрикось* (II ст.), *утрикось* (II ст.).

Засобом реалізації СЗ «адвербіалізація ознаки» є суфіксація (продуктивна морфема *-о*): *однако* (II ст.), *одинок* (II ст.), *однобічно* (II ст.), *однобоко* (II ст.), *одноголосно* (II ст.), *однотумно* (II ст.), *однотумно* (II ст.), *однособно* (II ст.), *одноособово* (II ст.), *одноразово* (II ст.), *односкладово* (II ст.), *односторонньо* (II ст.), *однотонно* (II ст.), *одночасно* (II ст.), *однаковісінко* (IV ст.), *однаково* (II ст.), *однотумно* (II ст.), *двоголосно* (II ст.), *двозначно* (II ст.), *двократно* (II ст.), *дворазово* (II ст.), *двоєко* (III ст.), *двоїсто* (III ст.), *двоєдушно* (III ст.), *дволічно* (III ст.), *роздвоєно* (V ст.), *трикратно* (II ст.), *триразово* (II ст.), *троєко* (II ст.), *потрійно* (II ст.), *троскратно* (II ст.).

Синтагматичне значення виражається на базі зрощення словоформ: лексема *одноруч* (I ст.) утворилася від синтагми *одна рука*; *трикось* (I ст.) – від *три коня*; деривати *втридорога* (I ст.), *утридорога* (I ст.) – від синтагми *в / у три рази дорожче*; *втридешева* (I ст.), *утридешева* (I ст.) – від поєднання слів *в / у три рази дешевше*.

Отже, у межах десяти СГ виявлено 107 денумеративних прислівників на позначення способу, образу дії та кількісно-означальні. Вони розташовані на II ступені похідності гніздах від *чотири* до *десять*, на III ступені в СГ *три*, на IV ступені в СГ *один*, на V ступені в СГ *два*. Максимальний дериваційний потенціал при формуванні прислівникових зон властивий полісемантичним вершинам *один*, *два*, *три*, а мінімальний – нумеративу *вісім*.

Твірними на різних ступенях для прислівників є числівники, іменники, прикметники, прислівники, дієслова (дієприкметник), а також поєднання числівника з іменником, числівника з прийменником та прислівником.

Встановлено дериваційні типи похідних: 68 дериватів мутаційного типу, 2 – модифікаційного, 31 – транспозиційного та 6 одиниць синтагматичного типу.

Нами виокремлено вісім СЗ денумеративних адвербативів і встановлено засоби їх реалізації та вираження: для СЗ «адвербіалізація сукупної кількості» є префіксація (*в-/у-*) та суфіксація (*-ичі*, *-ічі*); для СЗ «адвербіалізація власне кількісного значення» – конфіксація (*в-/у-...-ох*); для СЗ «повна адвербіалізація порядкової кількості конфіксація» – конфіксація (*в-/у-...-с/-е*); для СЗ «неповна адвербіалізація порядкової кількості» – конфіксація (*п-...-с/-е*); для СЗ «адвербіалізація іменникового кількісного значення» – конфіксація (*в-/у-...-у/-і*); для СЗ «спосіб реалізації дії, що названо твірним словом мотивувального прислівника» – префіксація (*в-/у-*), для СЗ «адвербіалізація ознаки» – суфіксація (*-о*), для синтагматичного СЗ – зрощення словоформ.

Перспективи роботи полягають у можливості застосування результатів дослідження при створенні словників словотвірних гнізд, а також бути використаними як теоретико-практичний матеріал на заняттях зі словотвору.

Список скорочень

СГ – словотвірне гніздо

ЛЗ – лексичне значення

ЛСВ_{1...} – лексико-семантичний варіант (семема)

СЗ – словотвірне значення

Література

Василевич А. Словообразовательные гнезда корней слов со значением мышления в современном украинском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени к-та филол. наук : 10.02.01. Киев, 1985. 24 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/20554/1/100310845.pdf> (дата звернення: 26.03.19).

Голянич М. Словообразовательные поля корней со значением говорения в современном украинском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени к-та филол. наук : 10.02.02. Киев, 1979. 24 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/20727/1/100310921.pdf> (дата звернення: 26.03.19).

Грещук В. Український відприкметниковий словотвір : монографія. Івано-Франківськ : Плай, 1995. 208 с.

Дзеньдзюра Н. Словотвірні гнізда параметричних прикметників : автореф. дис. на здобуття к-та филол. наук : 10.02.01. Львів, 2010. 17 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2010/10DNIGPP.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 22.10.19).

Ивасюк О. Дивергентные тенденции в словообразовательном гнезде русского глагола физического восприятия нюхать. URL: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/ivasuk_dyvergentnye_tendetsyi.pdf (дата обращения: 22.10.19).

Ивасюк О. Дивергентное словообразовательное гнездо как объект исследования функциональной дериватологии. URL: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/ivasuk_dyvergentnoe_slovoobrazovanie.pdf (дата обращения: 22.10.19).

Ивасюк О. Структурирование словообразовательного гнезда многозначного слова. *Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды*. 2016. № 3 (58). С. 21–24. URL: [https://zenodo.org/record/165208/files/%D0%A0%D0%A4_58_%D0%B2_%D0%9F%D0%95%D0%A7%D0%90%D0%A2%D0%AC%20\(1\)-019-022.pdf](https://zenodo.org/record/165208/files/%D0%A0%D0%A4_58_%D0%B2_%D0%9F%D0%95%D0%A7%D0%90%D0%A2%D0%AC%20(1)-019-022.pdf) (дата обращения: 01.07.2019).

Ковалик І. Вчення про словотвір : монографія. Львів : Видавництво Львівського університету, 1958. 78 с.

Лесюк Н. Словообразовательные гнезда корней со значением движения в современном украинском языке : дис. ... к-та филол. наук : 10.02.02 / Киевский государственный педагогический институт имени А. М. Горького. Киев, 1982. 300 с.

Рибачківська Л. Словотвірні гнізда з вершинами-омонімами в українській та англійській мовах: контрастивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та филол. наук : 10.02.17. Київ, 2017, 23 с. URL: http://www.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/avtoref/D_26.053.26/Rubachkivska.pdf (дата звернення: 26.03.19).

Русская грамматика. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология языка / за ред. Н. Шведовой. Москва : Наука, 1980. Т. 1. С. 123–453. URL: http://lukashevichus.info/knigi/russk_gramm_sl_shvedova_1.pdf (дата обращения: 22.10.19).

Ситникова О. Словотвірне гніздо з вершиною «єсть» у російській мові: становлення і сучасний стан : автореф. дис. на здобуття к-та филол. наук : 10.02.02. Дніпропетровськ, 2004. 24 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2004/04sovsss.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 1.07.2019).

Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. І. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

Степаненко О. Семантика і структура словотвірних гнізд із вершинним соматичним компонентом : автореф. дис. на здобуття к-та филол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2010. 23 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

bin/irbis_nbuvcgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2010/10SOKVSK.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 25.03.19).

Тышкивская Н. Семантико-словообразовательная структура гнезд слов со значением чувств в современном украинском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени к-та филол. наук : 10.02.02. Киев, 1987. 24 с.

Щигло Л. Аспекти вивчення дериваційного потенціалу слова. *Вісник ХНУ. Сер. Лексикологія*. 2013. № 1052. С. 117–121. URL: http://irbis-nbuvcgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VKhIFL_2013_74_23.pdf (дата звернення: 05.09.19).

Янковский О. Динамика русских словообразовательных гнезд: Гнезда с основами *hod-, *jъd-, *šed- : автореф. дисс. на соискание науч. степени к-та филол. наук : 20.02.01. Саратов, 2018. URL: https://www.sgu.ru/sites/default/files/dissertation/2018/09/11/dissertaciya_yankovskogo.pdf (дата обращения: 12.11.19).

Ярошенко Н. Структурно-семантичні особливості сучасних словотвірних гнізд з вершинами сажать, сидити і садзіж у російській, українській і польській мовах у зіставленні з англійською мовою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2006. 23 с. URL: http://irbis-nbuvcgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2006/06ynozam.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 25.03.19).

Waśkowski K. Gniazda słowotórcze w badaniach historycznojęzykowych (na materiale polskiej leksyki animalistycznej). *Badania diachroniczne w Polsce*. 2015. S. 101–117. URL: http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/17837/7-101_117-Wa%C5%9Bkowski.pdf?sequence=1&isAllowed=y (data zwrócenia: 12.11.19).

Dokulil M. Tvoření slov v češtině: Teorie odvozování slov. Praha, 1962.

Kleszczowa K. Tajemnice dynamiki języka : monografia. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012. 310 s. URL: https://sbc.org.pl/Content/60297/tajemnice_dynamiki_jezyka.pdf (data zwrócenia: 12.11.19).

References

Dokulil, Miloš. *Tvoření slov v češtině: Teorie odvozování slov (Word Formation in Czech: Word Derivation Theory)*. Praha, 1962. Print.

Dzen'dzyura, Nadiya. *Slovotvirni hnizda parametrychnykh prykmetnykiv (The family of words of the parameter adjectives)*. Lviv, 2010. Abstract. Web. 22 Oct. 2019.

Holianych, Mary'ya. *Slovoobrazovatel'nye polya korney so znachenym hovorenyya v sovremenom ukraynskom (The derivative fields of roots with the meaning of speaking in the modern Ukrainian language)*. Kyiv, 1979. Abstract. Web. 26 Mar. 2019.

Hreshchuk, Vasyl'. *The Ukrainian adjective word-formation*. Ivano-Frankivsk : Plai, 1995. Print.

Ivasyuk, Oksana. «Dyverhentnoe slovoobrazovatel'noe hnezdo kak obyekt issledovaniya funktsional'noy deryvatolohyy (Divergent family of words as an object of investigation of functional derivatology)». Web. 22 Oct. 2019.

Ivasyuk, Oksana. «Dyverhentnye tendentsyy v slovoobrazovatel'nom hnezde russkoho hlahola fizycheskoho vospryyatyya nyukhat' (Divergent tendencies in family of words of the Russian verb of physical perception to smell)». Web. 22 Oct. 2019.

Ivasyuk, Oksana. «Strukturyrovanye slovoobrazovatel'noho hnezda mnohoznachnoho slova (Family of words structuralization of a polysemic word)». *Bulletin of Kharkiv National Pedagogical University of H. S. Skovoroda* 3 (2016): 21–24. Web. 1 Jul. 2019.

Kleszczowa, Krystyna. *Tajemnice dynamiki języka (Secrets of language dynamics)*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012. Web. 12 Nov. 2019.

Kovalyk, Ivan. *Vchennya pro slovotvir (Study on derivatology)*. L'viv: Lviv University Publishing House, 1958. Print.

Lesiuk, Ny'kolaj. *Slovoobrazovatel'nye hnezda korney so znachenym dvyzhenyya v sovremenom ukraynskom yazyke (The family of words roots with the meaning of movement in the modern Ukrainian language)*. Diss. U. of A. Gor'kyj. 1982. Print.

Russkaya hrammatyka. Fonetyka. Fonolohyya. Udarenyye. Intonatsyya. Slovoobrazovanye. Morfolohyya yazyka (The Russian grammar. Phonetics. Phonology. Stress. Intonation. Word formation. Morphology of the language) / za red. N. Shvedovoy. T. 1. Moskva : Nauka, 1980. Web. 22 Oct. 2019.

Rybachkivska, Lyudmy'la. *Slovotvirni hnizda z vershynamy-omonimamy v ukrayins'kiy ta anhliys'kiy movakh: kontrastyvnyy aspekt (The family of words with the homonym top in the Ukrainian and English languages: contrastive aspect)*. Kyiv, 2017. Abstract. Web. 26 Mar. 2019.

Shchyhlo, Larysa. «Aspekty vyvchennya deryvatsiyynoho potentsialu slova. (Aspects of word derivative potential studying)». *Visnyk KhNU (Bulletin of KhNU) (2013)*: 117–121. Web. 5 Sep. 2019.

Slovnyk ukrayins'koyi movy (Dictionary of the Ukrainian language): u 11 t. / I. Bilodid. Kyiv: Naukova Dumka, 1970–1980. Print.

Stepanenko, Olena. *Semantyka i struktura slovotvirnykh hnizd iz vershynnym somatychnym komponentom (Semantics and structure of the family of words with the somatic component peak)*. Dnipropetrovsk, 2010. Abstract. Web. 25 Mar. 2019.

Sytnykova, Olena. *Slovotvirne hnizdo z vershynoyu «est'» u rosiys'kiy movi: stanovlennya i suchasnyy stan (Family of words with the top «есть» in the Russian language: formation and modern state)*. Dnipropetrovsk, 2004. Abstract. Web. 1 Jul. 2019.

Tyshkivskaia, Nadezhda. *Semantiko-slovoobrazovatel'naya struktura hnezd slov so znacheniyem chuvstv v sovremennoy ukrainyanskom yazyke (Semantic-derivational structure of the family of words with the meaning of feelings in the modern Ukrainian language)*. Kyiv, 1987. Print.

Vasylevych, Agafya. *Slovoobrazovatel'nye hnezda korney slov so znacheniyem myshleniya v sovremennoy ukrainyanskom yazyke (The family of words roots with the meaning of thinking in the modern Ukrainian language)*. Kyiv, 1985. Abstract. Web. 26 Mar. 2019.

Waškowski, Krzysztof. «Gniazda słowotórcze w badaniach historycznojęzykowych (na materiale polskiej leksyki animalistycznej) (Family of words in historical and linguistic research (on the material of Polish animalistic lexis)). *Badania diachroniczne w Polsce (Diachronic research in Poland)* (2015): 101–117. Web. 12 Nov. 2019.

Yankovskyy, Oleh. *Dynamyka ruskykh slovoobrazovatel'nykh hnezd: Hnezda s osnovamy *hod-, *jьd-, *šed- (Dynamics of Russian families of words. Динамика русских словообразовательных гнезд: Families with stems *hod-, *jьd-, *šed-)*. Saratov, 2018. Abstract. Web. 12 Nov. 2019.

Yaroshenko, Nataliya. *Strukturno-semantichni osoblyvosti suchasnykh slovotvirnykh hnezd z vershynamy sa-jatъ, sadumu i sadziж u rosij's'kiy, ukrajyn's'kiy i pol's'kiy movakh u zistavlenni z anhlijs'koju movoyu (Structural and semantic features of the modern family of words sa-jatъ, sadumu and sadziж in the Russian, Ukrainian and Polish languages in comparison with the English language)*. Donetsk, 2006. Abstract. Web. 25 Mar. 2019.

List of Abbreviations

СГ – family of words

ЛЗ – lexical meaning

ЛСВ_{1...} – seme

СЗ – word-formative meaning

Надійшла до редакції 15 жовтня 2019 року.

DENUMERATIVE NUMERALS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Olha Hushpit

Department of the Ukrainian language, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Abstract

Background: The problem of semantic and derivative capacity of numerals of the Ukrainian language designating the first ten's unit to produce derivative adverbs organized on the principles of word formation have been investigated that enables detailed classification of word formative system of the Ukrainian language.

Purpose: The purpose of the study is to find out and describe word-formative capacity of numerals concerning establishment of adverbial zones in the structure of word-formation and reveal structural and semantic features of derivatives.

Results: In ten word-formative families there have been counted 107 denumerative adverbs, 26 of them are derived from the top, and 81 by intermediated relations. The maximum number of derivatives has been found in the family of words *три* (three) (25 adverbs), the minimum in the family of words *вісім* (eight) (4 adverbs).

The depth of the adverbial zones in the word-formative families with the tops from *чотири* (four) to *десять* (ten) reaches the 2-nd level, in the word-formative families with the tops *три* (three) – the 3-rd level, *один* – the 4-th level, *два* – the 5-th level.

Peculiarities of semantic embedding into the meaningful structure of derivatives are determined by monosemy and polysemy of the tops; realization of quantitative meaning of numerals in the quantitative function in semantics of derivatives; existence of two derivative capable semes in the lexical meaning of the top *один* (one).

Eight word formative meanings of derivatives and means of their realization and expression have been singled out: «adverbialization of cumulative number» based on the prefixation and the suffixation; «adverbialization of quantitative meaning», «full adverbialization of ordinal quantity», «partial adverbialization of ordinal quantity», «adverbialization of substantive quantitative meaning» – on the confixation; «way of action realization, that is called word formation of motivation adverb» – on the prefixation; «adverbialization of feature» – the suffixation; syntagmatic word formative meaning realized by fusion of forms.

Defined word formative meanings are explicated on the basis of such types of derivation as lexical (70 adverbs), transpositional (31 adverbs), and syntagmatic (6 adverbs).

Discussion: Denumerative numerals of the Ukrainian language are a considerable group of words that structurally and systematically organize the language, in particular, at the level of word formation. Perspectives of the work are in application of theoretical and practical material in word formation classes and when dictionary making.

Keywords: family of words, divergent word-formative family of words, word-formative meaning, lexical derivation, syntactic derivation, syntagmatic derivation, confixation, suffixation, prefixation, adhesion.

Vitae

Olha Hushpit is postgraduate student of Department of Ukrainian language of the Faculty of Philology of the State Pedagogical University «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University». Her areas of research interests include derivatology and word-forming semantic.

Correspondence: olyakostryba1993@gmail.com